

Ove Elvekjær

Ebberøds historie

ACTUM
FORLAG

Ebberøds historie

Ove Elvekjær

ACTUM
FORLAG

Ebberøds historie
af Ove Elvekjær

ISBN 87-91723-02-5

Udgivet med støtte fra
Kultur- og fritidsudvalget, Birkerød Kommune

Opdateret udgave af
Svaneparkens historie, 2001

© 2006 Ove Elvekjær

Actum Forlag
Vesterbrogade 113
1620 København V
Tlf. 3323 1234

Indhold

Forord	5
Hvorfor drager københavnere mod nord?	7
Hvordan begyndte det?	8
Hr. Ebbes rydning	10
Dronning Margrethe tiltusker sig Ebberødgård	12
Nordøstsjælland åbnes for kongehuset	13
Leonora Christine og Ebberødgård	13
Statskup i Danmark	14
Ebberødgård afhændes	14
Renæssancemanden Hans Svane bliver ejer af Ebberødgård	15
Ebberødgård udvides og udvikles	16
Kongehuset inddrager påny gården	17
Ebberødgårds forfald	18
Nordens Versailles	18
Sophie Magdalenes pengenød fører til stavnsbåndets ophævelse .	19
Slottet der døde af skam	20
Ebberødgård reduceres	21
Ebberødgård bliver hjem for åndssvage	24
Besøg på Ebberødgård året før overtagelsen	24
Gamle Bakkehus	26
Overvejelser om den nye anstalt	26
Opbygning af Ebberødgård som åndssvageanstalt	27
Kritik af Ebberødgård	29
Dødsstødet.	31
Nedlægning af anstalten	33
Ekspperimentet:	
En institution for psykisk handicappede og et boligområde	
Svaneparken	35
Boligområdet	35
Landsbyen Ebberød	38
Vejkort over Ebberød	40
Ebberøds bygninger før og nu	42
Historiske steder og navne	45
Kilder	48

Centralkøkken og kontorer. Nu Kriminalforsorgens Uddannelsescenter.

Forord

Ved ombudsmandens indgriben blev det i 1980 besluttet, at Statens Åndssvageforsorg skulle overdrage Svaneparken i Birkerød til Frederiksborg Amt. En af de største danske institutioner for vore mentalt svage medborgere gennem næsten hundrede år, under navnet Ebberødgård, skulle gradvis reduceres. Efter at amtet og Birkerød kommune havde fået opfyldt deres ønsker om overtagelse af enheder i bebyggelsen, blev resten af ejendommen udbudt til salg i efteråret 1998. Året efter købte Arkitekternes Pensionskasse en større ejendom for at indrette udlejningsboliger. Et investeringsselskab købte hovedbygningen med gymnastiksal for udlejning til Kriminalforsorgens Uddannelsescenter. Projektudviklingsfirmaet Søtoftegård A/S solgte 9 funktionærboliger til private og gik i gang med at renovere et større antal af institutionens statelige, men stærkt nedslidte bygninger m.h.p. salg som ejerlejligheder.

Hus efter hus blev renoveret, og særprægede lejligheder blev færdiggjort. I alt blev det planlagt, at de gamle, slidte huse kunne rumme 140 lejligheder. De første blev solgt i sommeren 2000 og indflytning påbegyndt i efteråret samme år. I juni 2002 gik firmaet Søtoftegård A/S imidlertid konkurs efter at have gennemført ca. halvdelen af den planlagte renovering. I oktober 2003 købte Pensionskassernes Administration (PKA) de resterende tre gamle bygninger, som var efterladt ufuldført. PKA købte også ejendommen, hvor Birkerøds Kommunes Børnehaven hidtil har haft til huse m.h.p. renovering, da børnehaven skal udflyttes. Desuden har PKA købt to grundstykker i den sydlige del af området, hvor fem mindre ejendomme er opført. PKA står således samlet for 80 lejeboliger. RR Byg og MG Ejendomsrenovering har købt en af de nyeste bygninger i området (fra 1961) m.h.p. renovering til 8 boliger.

Frederiksborg Amt viderefører den reducerede institution for psykisk udviklingshæmmede i nogle få af de gamle bygninger samt i alle de nyere randbebyggelser, hvor omkring 190 handicappede beboere huses og yderligere 140 klienter kommer til aktiviteter her alle hverdage.

Byggeaktiviteterne er omsider afsluttet, og hermed er et nyt boligområde i Birkerød etableret. En usædvanlig „landsby“, relativt isoleret og med omkring 200 familier, omgivet af en fungerende institution med mere end 300 psykisk handicappede medborgere.

Som en af de første indflyttere i 2001, blev undertegnede meget snart optaget af omgivelserne. Ikke alene af at bo i et parklandskab midt i en skov, men også af stedets atmosfære. Hvad var gået forud for min og de andre „nybyggeres” indtog? Og interessen voksede med indsigten i stedets historie. Det viste sig, at området havde været vidne til menneskelig aktivitet gennem tusind år, og før da en titusindårig fortid, hvor landskabet blev til.

Nærværende skrift, som er en opdatering af „Svaneparkens historie“ fra 2001, er et forsøg på at skitsere denne historie „fra tidernes morgen” til i dag.

Birkerød, Juni 2006

Ove Elvekjær

Hvorfor drager københavnernerne mod nord?

Hvorfor foretrækker de fleste københavnere at tage mod nord fra København, og ikke mod vest ad Roskilde til eller mod syd ad Køge til? Hvorfor er grund- og huspriser højere i Rungsted end i Hedehusene?

Forklaringen begynder næsten med Eva og Adam: Nordøstsjælland blev som det meste af Danmark formet under og efter den sidste istid, der ophørte for 12-13000 år siden. De lunefulde gletschere skabte Nordøstsjællands bakker og dale, søer og vandløb, mens smeltevandet sivede hen over Heden vest og syd for hovedstaden og efterlod en stor, flad slette.

Nordøstsjælland blev attraktiv for de magthavende i middelalderen, og i 16-1700-tallet byggede kongehuset og adelen slotte og herregårde, anlagde kongeveje og nedlagde etablerede landsbyer (Dyrehaven) - alt sammen, fordi man ønskede at komme ud i naturen, ikke mindst for at gå på jagt. I 1750 roste Erik Johan Jessen i sin Danmarks-beskrivelse det gamle Hirschholm amt for dets smukke skove, overdådige mængde af kron- og dåvildt, „de idelige Forandringer, der møder Vandrerens Øie, snart Moser, snart smilende Søer, skjønne Udsigter og andre Herligheder”.

Udsigt fra Åsebakken.

Nordøstsjælland er stadig attraktiv for de magthavende. I forbindelse med den såkaldte magtudredning fremgår det af forskningsresultatet „Den danske elite” at der er en række karakteristika for de 1540 samfundsspidser, der i dag sidder på magten i Danmark: de er mænd, de er veluddannede, de kommer fra gode familier - og de bor nord for København! Ved skæbnens lunefuldhed kom et næsten lige så stort antal af de mest magtesløse - de åndssvage - til at bo i samme egn.

Eggen er stadig præget af fortidens naturrigdom. Trods den overvældende nutidige bebyggelse har Københavns nordlige forstæder endnu grønne reservater, ikke mindst fordi de kongelige skovområder blev til statsskove og fordi fredningsmyndighederne sikrede „rekreative” områder.

Hvad der måske for de fleste nutidsmennesker er mindre væsentligt, er den proces, der har skabt naturen og den indgriben, som omdannede naturen til et kulturlandskab, for ikke at tale om den historie, som udspillede sig her i fortiden, da overklassen brugte Nordøstsjælland som fritidsområde. Det er ikke desto mindre det, som her forsøges berettet med særligt henblik på Hørsholm-egnen, og mere specifikt på en af de mange gårde, som hørte under slottet i Hørsholm - nemlig Ebberødgård i Birkerød sogn. Området emmer af historie og beretningen er en repetition af afgørende hændelser i hele landets historie. Ebberødgård var, med dens omskiftelige størrelse og tilstand, med dens skiftende ejere og med opgangs- og nedgangstider gennem 800 år, en brik i spillet om politik og magt i Danmark.

Ebberødgårds sidste hundrede år som hjemsted for åndssvage er nu også snart historie. Ved udlægningen af åndssvageforsorgen fra staten til amterne og kommunerne i 1980 varsledes afslutningen af den store institution. Ved udlægningen skiftede Ebberødgård navn til Svaneparken. Og det er en park - alt efter behag kan man betragte parken som et hospital med pavilloner eller noget, der minder om en ”campus” ved et universitet. De gamle bygninger er blevet renoveret og udbudt til salg eller leje til folk, der ønsker en bopæl nær naturen uden selv at skulle ave den.

Hvordan begyndte det?

Isfremstød fra øst og vest dannede randmoræner, der endnu tydeligt kan fornemmes i bakkedragene fra Tokkekøb Hegn ned mod Sjælsø og videre til Høje Sandbjerg i sydøst. Der opstod søer, tunneldale, vandløb og utallige mindre vandhuller, dannet som jordfaldshuller efter dødisklumper. Da isen var væk og klimaet blev mildere, færdedes de første mennesker på de lysåbne tundrasletter på jagt efter rensdyrflokke, grundlaget for deres eksistens. Små bopladser fra denne tid

Dødishul på Ebberødgårds jorder.

(Allerødtid) er fundet ved søer og åbredder i det indre af landet, bl.a. nær Sjælsø. Omkring 8300 f. Kr. steg temperaturen voldsomt, og efter et par årtusinder var hele området dækket af urskov, med søer og moser, krat og lyngheder.

Øresundskysten med dens datidige fjorde og bugter gav levemuligheder for bosættelser med fødeunderlag. Bag bopladserne lå skoven, og længe blev jagt og træ kun udnyttet i udkanten af skovens delvis lukkede land, men da man blev i stand til at dyrke jorden, trængte man gradvis længere ind. Skovens udkanter tæmmedes og tabte sit urskovspræg. De udpinte og derfor forladte marker kom ved afbrænding en vis tid til at henligge åbne. Når skoven omsider vendte tilbage, antog den ikke helt sin gamle karakter; den isprængtes lysninger og kratbevoksning. Afkvistning og afbarkning af træer til fremskaffelse af kvægfoder havde svækket og sprængt skoven, og der opstod løvunge, der fra omkring 4000 f. Kr. anvendtes som overdrev for kreaturer og korndyrkning. Agerbrug og kvægavl var kommet til Danmark, og oldtidsbondens virksomhed havde åbnet skoven på klem.

Stenalderbopladserne bl.a. ved Vedbæk, Rungsted, Kokkedal og Nivå vidner om aktiviteten. Herfra strakte skoven sig stort set ubrudt til Sjælsø og Furesø, men det varede ikke ved. Skovens muligheder for jagt fik bronzealderens og jernalderens

mennesker til at trænge ind i den og enkelte slog sig ned derinde. I middelalderen afslører stednavnene, at adskillige nye bebyggelser opstod ved stadig rydning af skov og etablering af overdrev for husdyrene.

Ved driftige unge bønders rydning af nye partier længere inde i skoven er udflytterbyer opstået som satellitter til allerede etablerede mindre landsbyer. De har næppe været en enkelt mands ejendom, men er måske opkaldt efter den første udflytter eller efter ham, der har ledet udflytningen. I det nordlige Skåne og i Småland er der endnu mange steder, hvor skoven omslutter sådanne mindre landbrug i skovenes lysninger. På svenske ødegårde genoplever mange danske i dag noget, der minder om datidens kulturlandskab.

Hr. Ebbes rydning

På vestsiden, neden for Maglebjerg i Rude Skov, ryddede hr. Ebbe engang i 1100-tallet et stykke skov, hvor han slog sig ned. Stedet fik navnet Ebbæruth, Ebbes rydning. Han kom måske fra landsbyen Birkerød, hvor den første kirke netop var blevet bygget. Sognet rakte helt ud til kysten (inklusive øen Hven), mens selve byen blot bestod af tre gårde foruden præstegården og nogle småhuse. I dens umiddelbare nærhed kom yderligere to gårde til: Hestkøbgård og Eskemose gård, og som tiden gik Ebbes rydning, Ebberødgård.

Før Ebbe slog sig ned ved foden af Maglebjerg, var der folk, der gjorde krav på ejendomsretten til området. Nogle af de første udflyttere ønskede ikke fællesskab med andre bønder. De afmærkede deres jordstykke „enten med sten eller med pæl eller med grøft”. Fra disse enkeltgårde er stormandsslægterne sikkert udgået. Her måtte den enkelte stræbsomme mand værgе for sig alene over for vilde dyr fra skoven og røveriske overfald. Han samlede måske en kreds af kampdygtige huskarle om sig, og i rigdom, magt og anseelse hævdede han sig over de almindelige landsbybønder. I deres større rigdom og i deres personlige handlekraft havde de de bedste forudsætninger for at udnytte tidens fremskridt. Stormændene fra 1100-tallet synes - med eller uden historisk ret - at have villet hævde, at skovene tilhørte dem - med voksende konkurrence fra klostrene.

Vi ved ikke, hvem blandt de handlekraftige folk, der gjorde hævд på området midtvejs i skoven mellem Rungsted og Sjælsø ved det nuværende Hørsholm og byggede borgen Hyrningsholm. Den første kendte storgodsejer på middelalderborgen på den lille holm midt i søen er ridder Jon Jonsen Litle, født 1225. Senere kom stedet og derved området mellem sø og strand i Hvideslægtens besiddelse. Herudfra blev nye bosteder skabt i skoven, hvor småbønder forsøgte at bjærge

livet. De fæstede af godsejeren ejendommen og jorden for livstid, hvis de i øvrigt betalte deres fæsteafgift og holdt stedet sømmeligt vedlige. På den tid var det kun hver ottende bonde, der ejede sin egen gård, én var fæstebonde under kongen, tre under adelen og tre under kirken. Hr. Ebbes arvtager har højst sandsynligt været fæstebonde under Hyrningsholm. Som tiden gik, blev over 200 fæstebønder underlagt godset.

Fæsterens forpligtelser overfor aristokratiet på Hyrningsholm var ikke mindst afleveringspligt af fisk, vildt og brænde. Straffen for fæstere, der personligt forgreb sig på skovens værdier, var hård. Ebbes rydning har været beskeden, men som tiden gik og andre fæstere kom til, udvidedes den. På sit højdepunkt nogle hundrede år senere var ejendommen på 300 tønder land, svarende til næsten 170 hektar. Området har strakt sig fra kongevejens vestside til Sjælsø. Kun en begrænset del var under plov, størstedelen var skov, krat, mose og vandhuller.

Nok lå den nye gård tæt ved Birkerød, hvor sognets kirkelige autoritet havde til huse, men når Hørsholm på mange måder bliver omdrejningspunktet for denne beretning om Ebberødgård, skyldes det, at gennem århundreder var det politiske magtcenter for området Hørsholm.

Her ryddede hr. Ebbe skov.

Dronning Margrethe tiltusker sig Ebberødgård

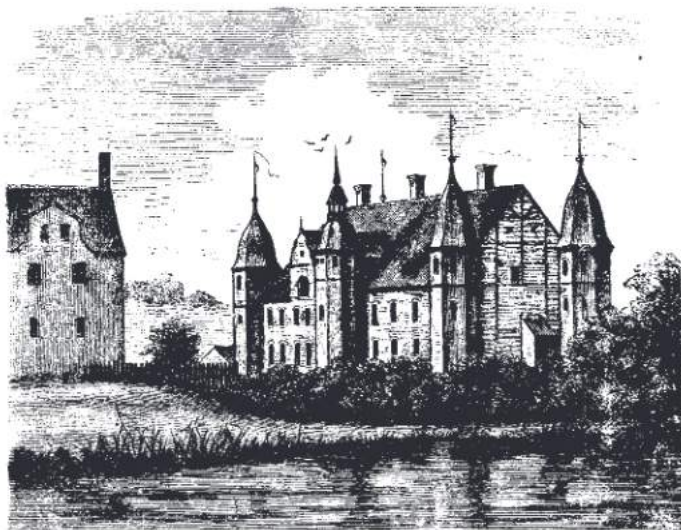
Der er ingen historiske efterretninger om hr. Ebbe, men i 1346 hører vi om Ebbæruth, da den daværende Niels Eriksen til Hyrningsholm, fejrede sin datter Cecilies trolovelse med ridder Niels Knudsen Manderup. Ved den lejlighed overdrog Niels Eriksen sin tilkommende svigersøn alt det gods, han havde arvet efter sin hustru på den betingelse, at godset skulle tilfalde de rette arvinger, hvis ægteskabet blev barnløst. Blandt det gods, der blev overdraget Niels Knudsen, nævnes Ebberød. Cecilie fik ingen børn, og alt godset gik derfor i arv til hendes broder, Erik Nielsen, og efter ham arvede hans søster Eline Nielsdatter det. Hun var gift med dronning Margrethes trofaste ridder Bror af stormandslægten Byg, der var kommet til at skyldte dronningen penge. Da han i marts 1391 lå på sit dødsleje, fik hun ham til at give sig pant på godset. Margrethe den Første var ikke sentimental; hun tilrådede enken Eline at gå i kloster og fik derved skøde på Hyrningsholm inklusive Ebberødgård, som derved indlemmedes i hendes besiddelser. Gården forblev stort set under kronen i næsten 400 år.

Et udsnit af Videnskabernes Selskabs kort over Københavns amt, tegnet 1766 af O. C. Wessel. Her ses Ebberødgård omgivet af skove.

Nordøstsjælland åbnes for Kongehuset

Frederik den Anden, der kom til magten i 1559, agtede at hævde sin ret som herre over „rigens strømme” aktivt. Han kastede sig med energi og smittende begejstring ind i mange sager, men mødte han modstand, trak han sig tilbage i sig selv og søgte trøst i jagt og druk. Straks efter sin tronbestigelse boede han på den gamle borg Hørningsholm, men fandt den utidssvarende og besluttede at rive den ned. I stedet opførte han Hørsholm Slot med Det Hvide Hus og Det Røde Hus i hollandsk renæssancestil. Området blev et af hans foretrukne jagtområder sammen med Frederiksborg, og han lod derfor bygge de såkaldte kongeveje fra København til besiddelserne i Nordøstsjælland - veje, der var hans private, afspærret for almindelig trafik. Kongevejen til Hørsholm kom til at dele skoven i et vest- og østområde, og Ebberødgård kom til at ligge midt mellem de to kongeveje mod nord.

Frederik den Andens slot i Hørsholm, 1579.

Leonora Christine og Ebberødgård

Kongens søn, den senere Christian den Fjerde, opholdt sig ofte som dreng på det ny Hørsholm Slot, og fra 1596 overtog han slottet. Som tiden gik, indså han, hvordan de mange søer og vandløb kunne udnyttes til fiskeavl af karper og karusser til de kongelige køkkener. Han følte sig efterhånden så knyttet til stedet og egnen, at

hans børn kom til at tilbringe somrene her. Blandt dem var Leonora Christine, der senere blev gift med Corfitz Ulfeldt. I 1641 lod kongen Corfitz Ulfeldt forpagte Hørsholm gods, og i 1647 har vi papirer på, at rigshofmesteren Corfitz Ulfeldt og hans gemalinde Leonora Christine, kongens yndlingsdatter, får Hørsholm len „kvit og frit på livstid”. Den „livstid” kom til at vare i fire år, for da faldt rigshofmesteren som bekendt i unåde som landsforræder, og han og Leonora måtte flygte ud af landet. Han døde som en fattig, jaget mand på en båd på Rhinen, hun blev pågrebet og indespærret for livstid. Leonora har sikkert drømt sig tilbage til sin barndom og senere rideturene med Corfitz i Rude Skov ned omkring Ebberødgård, mens hun sad indespærret i 22 år i Blåtårn på Københavns Slot.

Statskup i Danmark

Efter svenskekrigene 1657-60, da vi trods Gøngehøvdingen mistede Skåne, Halland og Blekinge, var Danmark et hæret og ødelagt land. Kronen var gældsæt som aldrig før. Adelen havde svigtet i krigen; til gengæld havde borgerskabets, især københavnske storkøbmands lån til kronen givet dem magt. Statens økonomi skulle nu genoprettes og ændringer i magtforholdene var nødvendige: adelens og dermed rigsrådets magt skulle stækkes. Adskillige forslag så dagens lys: kongens afhængighed af aristokratiet (håndfæstningen) skulle ophøre, valgkongedømme skulle afløses af arvekongedømme (enevælde), adelen skulle fratages privilegier, hæren skulle reduceres og bøndernes arbejdsydelser skulle afløses af pengeydelser. Overhovedet tilstræbte forslagene større lighed mellem de besiddende stænder: adelen, gejstligheden og borgerskabet, mens der ikke blev ændret på den ”menige almues”, dvs. bøndernes stilling.

Efter krigene oplevede Danmark en statsomvæltning i 1660 uden vold eller blodudgydelse. Frederik den Tredje godkendte en ny forfatning baseret på de nævnte forslag. Adelen skumlede, men accepterede. Den mistede sine hævdvundne privilegier, derunder skattefrihed og rigsrådet blev nedlagt, men de adelige beholdt dog godsejerrettighederne omfattende hals- og håndsret over bønderne, visse juridiske rettigheder, og jagt- og fiskeretten blev kun mindsket ubetydeligt. Økonomien blev genoprettet bl.a. ved, at statens kreditorer (borgerskabet) skulle betales med krongods pantsat for gælden.

Ebberødgård afhændes

Mens Corfitz Ulfeldt endnu var rigshofmester havde en energisk mand fæstet en række gårde i Birkerød af ham og bl.a. udkøbt den siddende fæster på Ebberød-

gård. Da den nye konge, Frederik den Tredje, inddrog rigshofmesterens len og overlod det til sin dronning Sophie Amalie, lod hun bønderne på lenets gårde beholde deres fæste uantastet af den ændring, der skete i lenets administration, hvad der altså også kom den nye driftige mand på Ebberødgård til gode. Han indsatte en forpagter på gården, men var personlig engageret i udvidelse og udvikling af den lille gård. Hans navn var biskop Hans Svane.

Renæssancemanden Hans Svane bliver ejer af Ebberødgård

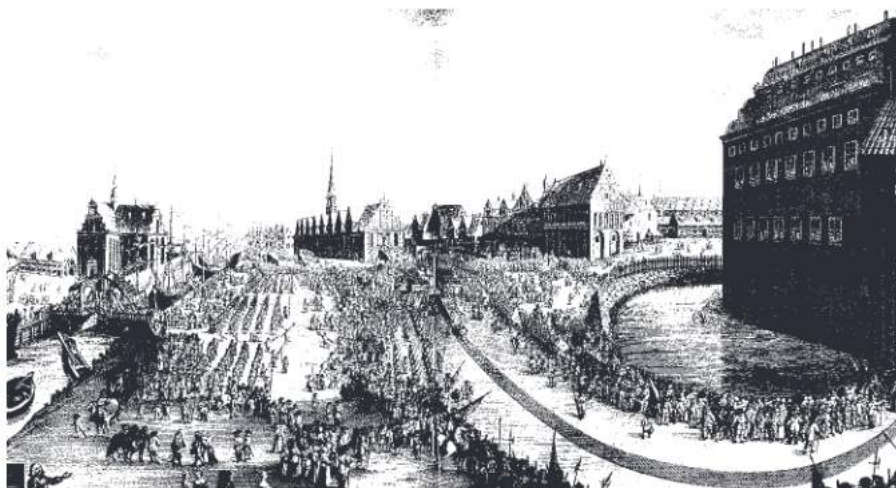
Hans Svane var en lærd teolog, udnævnt af kongen til biskop for Sjælland. Ved sit ægteskab var han blevet formuende og dermed optaget i hovedstadens fineste og mest indflydelsesrige borgerlige lag. Han delte det københavnske borgerskabs interesser og ydede som andre betydelige lån til kronen under svenskekrigene. Han var velanskrevet hos kongeparret, som lagde vægt på gejstlighedens velvilje.

Biskop Svane spillede en fremtrædende rolle på det store stændermøde på Københavns slot i 1660 (statskuppet). Sammen med borgmester Hans Nansen stod han som de uadeliges fører i kampen mod rigsrådet og adelen, og disse to mænd bandede vejen for enevældens indførelse.

Ærkebiskop Hans Svane, 1606 -1668.

Belønningen for biskop Svanes fortjenester for kongemagten udeblev heller ikke. Ved gavebrev af 1661 gav Frederik den Tredie Ebberødgård til „Os Elskelig Hæderlig og Høilærd Doctor Hans Svane, Vores Raad, Assessor udi Collegio Status, Præsident udi Consistorio og Erke-Biskop”. Modtageren var mindre tilfreds: af gods fik han „kun Ebberødgård, hvis Værdi væsentlig bestod i Fiskeri-Herligheden, der ikke kunde tilviebringes uden derved, at Kongen maatte fratage Dronningen nogle af hendes Fiskedamme for at komplettere dem”. Kongen overlod ham, hans hustru, børn og arvinger gården til evig ejendom.

Biskop Svanes store dag: arvehyldningen på slotspladsen i København 1660 (maleri af Wolfgang Heimbach, Rosenborg).

Ebberødgård udvides og udvikles

Mens biskop Svane sad sikkert i København og kunne medfinansiere krigene, var den lokale præst i Birkerød, Hans Gerner, nærmere begivenhederne. Under krigen tog han kampen op ved at deltage i en sammensværgelse med det formål at tilbageerobre Kronborg. Svenskerne pågreb ham og smed ham lænket i et fangehul på slottet. Først året efter, da krigen sluttede, slap han fri.

Svenskernes hærgen var gået hårdt ud over Nordøstsjælland. Gårdene var ribbede for alt og lå hen som rygende brandtomter, og de folk, der ikke gik til, var flygtet for at undgå volden. Ebberødgård var en sølle gave på det tidspunkt, og der forestod en større genopbygning for ærkebiskoppen. Han havde mod på det og planlagde at udnytte de mange muligheder, der lå i stedets specielle beliggenhed og natur. Dambrugene blev regulerede og kanaler med kobberrender skulle styre vandet fra Femsølyng, Agersø og Løjesø via de mange andre søer og damme ud til Skovrød Sø. Fiskeriet foregik ved at lede vandet med fisk ind imellem dæmninger til en kunstig sø. Når vandet blev ledet ud igen gennem kobberrenderne med riste, lå fisk tilbage på ”søbunden” parate til at blive samlet op i spande. Vandkraften udnyttedes ved etablering af et stivelsesværk, nogle kornmøller, en hestemølle og et krudtværk, så han kunne levere krudt til hæren og flåden. Desuden opførte han en valkemølle, der gjorde klæde tættere og krympefrit og et bleghus. Klæde og lærred til valkning fik han fra „Børnehuset”, en anstalt i København, hvor forældreløse børn og voksne lediggængere blev underkastet tvangsarbejde.

Hans Svane fik genopført bygningerne, og i modsætning til tidligere ejere boede han med familie på gården, når de opholdt sig på egnen. Bispinden fik indrettet en have med kunstig vanding omfattende over 300 frugttræer, en mængde pryd- og bærbuske, blomster og midt i herligheden et lysthus. Det siges imidlertid, at hun var mere optaget af kongens hædersgave: en karet med himmel – indtil da adelens privilegium.

I sin Danmarksbeskrivelse beskriver Erik Johan Jessen hundrede år senere biskop Svanes gård således: ”Men naar man betragter, at paa den ene Side næppe nogen stæds i heele Danmark skal findes saa liden en Gaard med saa store og rare Herligheder, som Ebberød har, og at paa den anden Side bemeldte Erke-Biskop har i sin Tiid efter gamle Folkes Fortælling anvendt meget store Summer derpaa, ikke alene med at bygge paa Gaarden og smukke Haver dertil at anlægge, men i Besyn-derlighed med at indrette de mange Fiskedamme, hand paa Gaardens Grund har ladet med stor Kunst og Bekostning indrette, som af Eftertiden ret maa admireres. Disse Indretninger give noksom tilkiende, at Erke-Biskop Svane maae endog have været baade en heel bemidlet, curieux og fornuftig Landmand”.

Kongehuset inddrager påny gården

Ærkebiskoppen døde i 1668. Da hans datter, der havde arvet Ebberødgård, ikke kunne magte driften længere (måske var det udslaggivende, at faderens krudtmølle sprang i luften), sendte hun i 1707 et andragende til Frederik IV og tilbød ham gården for 10.000 rigsdaler. Efter at kongen havde fået oplysninger om gården, slog han til. Det var blevet ham meddelt, at gården bestod af følgende:

1. Ebberødvang: Sædland og Engbund med god Underskov af Hessel og El samt maadelig god Bøge- og Egeskov.
2. Birkehavevang, med Bøgeskov og faa Ege med ringe Underskov, bruges til Pløieland og Eng.
3. Skovrødsvang, med Ager og Engbund samt en Enghave. Temmelig god Skov af Eg og Bøg med Underskov af Hessel og lidt El.
4. Stubbesøbakke med temmelig god Bøgeskov, men ingen Underskov.
5. Ebberød Hestehave, som brugtes til Græsning.

Af de 35 fiskedamme, oplyses det, at de 15 var besat med 3000 karper, 14000 karusser og 462 brasener - hvad de resterende 17 damme anvendtes til bemærkes ikke. Det blev endvidere oplyst, at forpagteren årligt betalte 480 rigsdaler og havde fået tillagt Birkerød kongetiende, som var blevet henlagt til gården mod, at der årligt blev afleveret 80 tønder byg, og endelig svarede der af huse og møller, der

hørte til gården, årlig 160 rigsdaler. I anledning af kongens inddragelse af gården blev der optaget en inventarfortegnelse. Af denne fremgår det, at gården på den tid bestod af fire sammenbyggede længer.

Ebberødgårds forfald

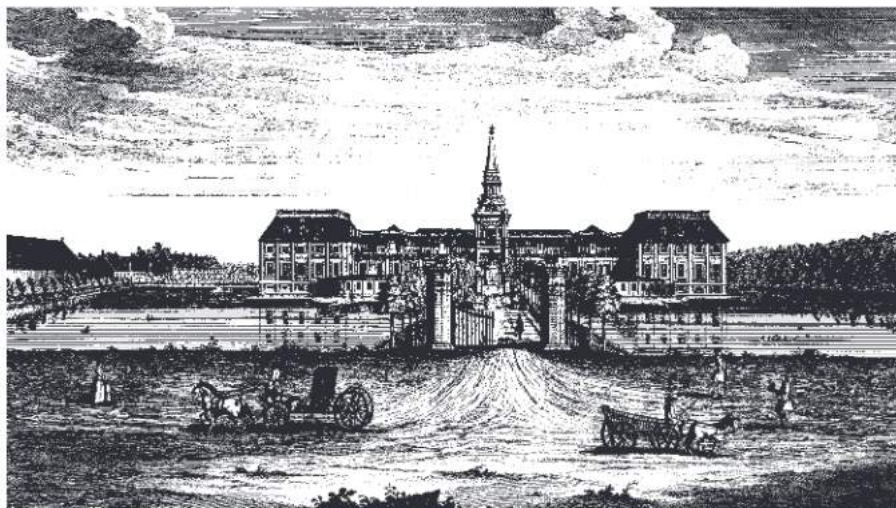
Kongehuset formåede ikke at videreføre biskop Svanes landbrug og industri. Et halvt hundrede år senere skildrer Erik Johan Jessen gårdens skæbne:

„Efter at Hoysal. Kong Friderich IV var bleven Eier af Stædet, overdrog Hand det til sin Gemal. Hoysal. Dronning Louise, som derpaa strax incorporerede det under Hirschholms Amt. Gaarden og den ringe Avling alene blev for en liden Summa bortforpagtet, siden brugt en Tiidlang til at holde Stutterie paa, og omsider kommet igien under Forpagtning, hvorudover Bygningen og Haverne ere nu langt fra ikke i den Stand, de i forrige Tider har været: ja og en Deel af de gamle Bygninger, som kostede en Haaben aarlig at vedligeholde, reent casserte”.

Biskop Svanes indsats var historie. Forpagterne havde ved tørvegravning skabt nogen fortjeneste, men svigtet vedligeholdelsen af hovedgården. Det nærliggende fiskerhus var det eneste, der var velbevaret - en firlænget bindingsværksgård syd for Ebberød Sø - vidnede om, at fiskemesterens forpagtning af de mange damme og søer stadig var givtig. Kongehuset skilte sig af med gården ved en auktion i 1759. Siden forblev den i privat eje.

Nordens Versailles

Mens Ebberødgård forfalder, bygger de kongelige et ”Nordens Versailles” i Hørsholm. Kronprinsen (Christian den Sjette) arvede Hørsholm efter sin mor i 1721. Samme år giftede han sig med den tyske prinsesse Sophie Magdalene, og det unge par tog hver sommer ophold på slottet. De ønskede at indrette slottet til en egentlig kongelig sommerresidens, en værdig ramme om den enevældige konges magt. Der måtte bygges nyt, og Det Hvide og Det Røde Hus skulle afløses af noget mere passende. Da kronprinsen besteg tronen i 1730, skænkede han Hørsholm til sin dronning. Nu skulle planerne realiseres og hun lod arkitekten Thura bygge et pragtslot i barokstil, som blev indviet i 1744 med en storstilet fest. Det spejlede sine hvide mure og blåsorte tag i slotssøerne og rummede 250 værelser, som var udstyret med en enestående pragt. En havearkitekt skabte barokhaven med gennemført regelmæssighed og syd for slottet anlagde havearkitekten en eventyrhave med klippede hække, labyrinter, grotter og ikke mindre end 48 springvand.

Hirschholm Slot, ca. 1750 (kobberstik af Lauritz de Thurah, slottets arkitekt).

Kongelige tafler blev afholdt i slottets overdådigt udsmykkede riddersal omkring et seks meter højt springvand. Mens de kongelige og gæsterne indtog et utal af kød- og fiskeretter, drak de bedste importerede vine, spillede musikere på galleriet. Når de kongelige var alene kørte de med karet ud i omegnen og ofte kørte de til Sjælsø, hvor kongen i Eskemose Skov lod opføre en thepavillion kaldet „Dejligheden”. Herfra drog de videre til Maglebjerg, hvor de på bakkens top nød solnedgangen over Sjælsø i en af kongen opført „løvsal”.

Sophie Magdalene blev enke i 1746, men brugte slottet som sommerbolig til sin død 24 år senere. „Dejligheden” blev stadig anvendt som jagthytte for kongelige personer, når de deltog i hejrejagter på Sjælsø.

Sophie Magdalenes pengenød fører til stavnsbåndets ophævelse

Efter enevældens indførelse blev der oprettet amter i stedet for len, og enke-dronningen var nu amtmand for Hørsholm Amt. Til at hjælpe sig, bl.a. med at vælge præster og birkedommer, havde hun sin overhofmester. Til at forestå det daglige arbejde på godset var der ansat en ridefoged, kaldet amtsforvalter. Blandt hans opgaver var at udskrive folk til hoveri, at opkræve landgilde, dvs. fæsteafgifter til dronningen og skatter til staten, samt at stå bønderne bi ved retssager m.m. Ved

siden af landbruget havde godset „herligheder”, i form af skov, jagt og fiskeri, der var underlagt skovrider og fiskemester. Mængden af kronvildt var stor, og ferskvandsfiskeriet blev drevet med nidkærhed, såvel i Sjælsø som i Ebberødgårds søer og fiskedamme.

Bøndernes arbejde på godsets jorder, ved jagt og fiskeri og nu også slotsbyggeri førte til, at de måtte forsømme deres egne gårde. De var så fattige, at dronningen ofte måtte eftergive dem landgilde og skatter. Det stadige underskud i Hørsholms godskasse blev årsag til de skelsættende reformer, der blev gennemført i 1759. Større gårde blev frasolgt (som nævnt bl.a. Ebberødgård) og hoveriet på slottets jorder blev ophævet i forventning om, at bønderne så ville blive i stand til at betale fastsatte ydelser til kronen. To år senere indførtes arvefæste, dvs. bønderne fik ret til arv og salg, hvorved de blev herrer på egen jord og over egen arbejdskraft.

Det var det første sted i Danmark, hvor disse landboreformer fandt sted. I 1788 fulgte den øvrige del af Nordsjælland med og samme år blev stavnsbåndet ophævet, så bønderne frit kunne rejse fra deres fødegods.

Slottet der døde af skam

Ikke så snart havde enkedronningen lukket sine øjne, før sønnesønnen, den sindslidende konge Christian den Syvende, flyttede ind med sin purunge, engelske dronning, Caroline Mathilde. Kongen blev tilset af sin livlæge, Johan Fr. Struensee, som han havde fattet ubegrænset tillid til. I det daglige samvær mellem kongeparret og Struensee udvikledes et kærlighedsforhold mellem Struensee og dronningen, som blev forsømt af den syge konge.

Caroline Mathilde rensede ud blandt enkedronning Sophie Magdalenes kinesiske nips, mens Struensee, der havde tiltaget sig indflydelse, indledte sin udrensning blandt embedsmændene. Han styrede faktisk riget bag kongens ryg. Caroline Mathilde færdedes åbenlyst med elskereren på slottet og på rideturene til deres elskovsrede ”Dejligheden”. I 1771 fødte hun deres datter på

“Dejligheden”, nu Jægerhytten.

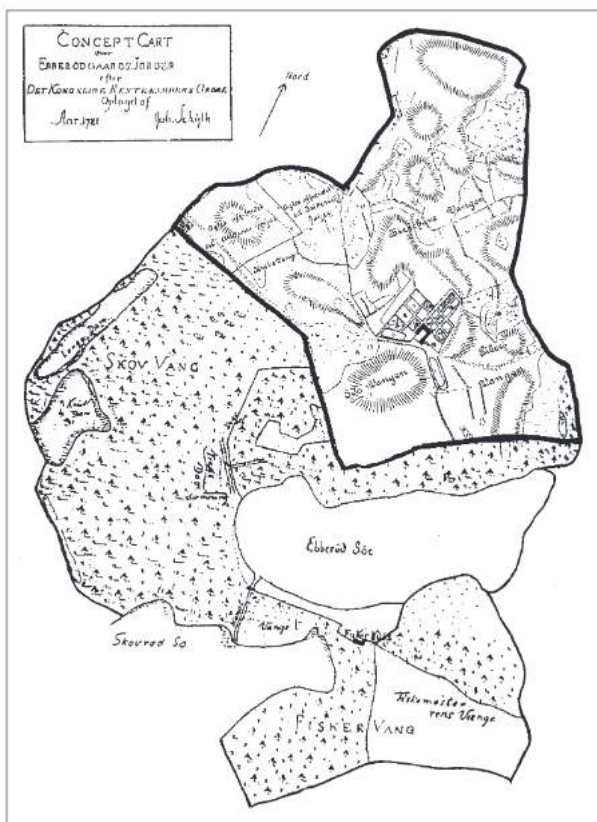
slottet. Men den voksende uvilje i hofkredsen førte til kuppet mod ham året efter. Hofrevolutionen indvarslede ikke alene Struensees død og Caroline Mathildes landsforvisning, men også slottets endeligt. Slottet følte som en skamlet, pest-befængt efter „bastarden” og hans elskerinde - det skulle væk. I 1814 var så at sige alle spor af slottet udraderet.

Ebberødgård reduceres

Da Sophie Magdalene døde, blev der nedsat en kommission, der skulle forestå skovudskiftningen som følge af reformerne. Kommissionen kom til det resultat, at Ebberød var interessant, fordi gården lå midt i det areal, som man agtede at frede, dvs. den nuværende Rude Skovs vestlige halvdel. Skoven var god og betydelig og den ubevoksede grund udmærket til skovudvidelse, hvorfor man burde nedlægge gården.

Ideen med skovudskiftningen var, at der skulle anlægges samlede og fastafgrænsede skove helt adskilt fra overdrevene, således at kvæg og svin ikke ødelagde de opvoksende træer. En rationel skovdrift skulle på denne måde påbegyndes. Til gengæld måtte træbevoksningerne uden for skovene fældes, således at jorden kunne opdyrkes.

Ikke desto mindre var de vilkår, den daværende ejer krævede opfyldt, for stor en byrde for statskassen, så kommissionen mente, at man måtte

Kort over Ebberødgård, 1781

Ebberødgård efter kaptajn Thaaes overtagelse i 1778.

opgive planen. Ejeren fremkom da med et tilbud om at sælge to trediedele af jordtilliggendet, hvis han på den resterende trediedel måtte videreføre gården som en almindelig bondegård. Staten tog mod dette tilbud i 1781.

Den reducerede Ebberødgård mistede sine ”herligheder”: skoven med søer og damme. Nu var der blot det ryddede landområde fra Rude Skov til Sjælsø. Kaptajn G.A. Thaae, der overtog gården, formåede dog at drive den forretningsmæssigt. Bl. a. supplerede han landbruget med et kombineret teglværk og pottemageri. Han havde over 30 ansatte (daglejere), hvoraf halvdelen for øvrigt var immigranter fra de gamle danske områder øst for Øresund. Efter ham kom gården på skiftende hænder som privateje, men for ingen af dem lykkedes det at opretholde Thaaes standard,

Kaptajn Thaaes allé.

og gradvis gik det ned ad bakke for gården. Efterhånden var hovedbygningen og alle avlsbygninger forfaldne. Da den sidste bonde gav op, havde jorden ikke været under drift i 30 år og fra staldene måtte man udkøre 168 læs gødning. Langs Rude Skov var der på markerne en opvækst af unge træer og haven var lynggroet med selvsåede fyrretræer.

Ebberødgård, ca. 1875.

Ebberødgård bliver hjem for åndssvage

I 1890 solgte den sidste ejer sin gård til institutionen Gamle Bakkehus for 50.000 kr. for de ca. 100 tønder land, svarende til 55 hektar. Gamle Bakkehus indrettede her et arbejds- og plejehjem for åndssvage midt i skoven langt fra byen. Den gamle historiske gård og de virksomheder, der opstod i dens nærhed, er nu forsvundet. Kun de gamle navne og fiskedammene i Rude Skov er bevaret som minder om det, der svandt. I stedet opstod her en offentlig institution.

Besøg paa Ebberødgaard året før overtagelsen

En journalist fra ugebladet „Nordstjernen“, der besøgte Ebberødgård i 1889, beskriver forfaldet malende:

„Det første Hus, vi passerer, er fuldstændigt gjennemsigtigt; thi der er kun grumme faa Vægge, og de, der er, udtrykke den dybeste Foragt for den lodrette Linje. Straataget er fuldstændig sammenstyrtet, tæt bevoxet med Ukrudt, selv paa de

Ebberødgård i forfald, 1889.

hensmuldrende Stolper er der frodig Vegetation. Inde i Huset ligger alskens Skrammel - Stumper af gammeldags Avlsredskaber, og op mellem alt Skramlet voxer vældige Brændenælder. - Vi ser paa de andre Bygninger - jo, de er i samme klassiske Stil. Paa den ene Tagrygning staar der en lille Madspand, eller er det et diminitivt Øltræ? Formodentlig skulde det gjøre Tjeneste som Stærekasse eller Storkerede. Men paa Gaarden ses intet Fjerkræ, hverken vildt eller tæmmet. Der staar en Vogn - sandsynligvis fra forrige Aarhundrede. Hjulene er sunkne et Kvarter ned i Jorden, Agestolene er faldne sammen, og i Vognbunden gror Græs og Pileurter. Her ses fire Vægge af Granitsten, maaske Begyndelsen til et Svinehus, muligvis Ruiner heraf - det er vanskeligt at sige. Vi vender os til Stuehuset, en sand Pragtbygning i Sammenligning med det øvrige. Siden høre vi dog, at den er behæftet med adskillige Skrøbeligheder, særlig skal det ikke i Regnvejr være noget behageligt Tilflugtssted."

„Der ligger en gammel Mand paa den faldefærdige Trappe. Formodentlig Herren paa Gaarden! Vi hilser ærbødigt og gjør nogle Spørgsmaal, som besvares høfligt, om end kort. I Samtalens Løb erfare vi følgende: Manden, vi taler med, har ejet Ebberød siden 1832; nu - for et Par Maaneder siden - er den solgt til Idiotanstalten, som vil indrette en Plejestiftelse for en Del af Lemmerne, der da skal sysselsættes med Markarbejde og Haandgjerning."

Gamle Bakkehus

I første halvdel af 1800-tallet opstod der i samfundet et behov for mere nuance-rede og humane ordninger for afvigere. Omkring 1850 blev der således oprettet en „Comité til Oprettelse af en Helbredelsesanstalt for Idioter og epileptiske Børn”. Den ønskede at få overladt en del af Frederiksberg Slot, men blev afvist da ”Indenrigsministeriet ikke finder det ganske passende, at en Del af Slottet overlades til Hospital for Fjollede”.

Ejendommen Gamle Bakkehus på Frederiksberg blev udbudt til salg. Her havde Kamma og Knud Lyhne Rahbek boet i en menneskealder, og de havde her skabt et tilholdssted for guldalderens skønånder: Grundtvig, Baggesen, H.C. Andersen, Ingeman, Oehlenschläger, H.C. Ørsted, Heiberg og mange flere. Da H.C. Andersen, som jo selv var ganske aparte og som ofte skrev om afvigere, hørte, at komiteen var interesseret i Gamle Bakkehus, blev han bestyrtet ved tanken om den nye anvendelse af bygningerne.

Trods modstand fandt komiteen ejendommen velegnet på grund af dens beliggenhed „på den sydlige og østlige Skråning af en Bakke med Læ mod nordlige og vestlige Vinde, med smuk Udsigt, godt Drikkevand, en tilstrækkelig stor Frugt- og Køkkenhave, Søndermarken i umiddelbart Naboskab, ikke alt for langt fjernet fra Søbade og i Hovedstadens Nærhed”. Ejendommen blev købt i 1855 og samme år åbnede institutionen officielt under navnet „Helbredelsesanstalt for Idiotiske, Svangsindige og Epileptiske Børn i København”.

Gamle Bakkehus viste sig snart at være for lille. Finansieret ved lotteri byggedes et større palæliggende tre-etagers hus på grunden. Men stadig havde man brug for mere plads. I kraft af en arv fra baron Juel Brockdorff blev anstalten i 1890 i stand til at udvide yderligere, og Ebberødgård blev foreslået som filial.

Overvejelser om den nye anstalt

Bestyrelsen for Gamle Bakkehus drøftede anvendelsen af Juel Brockdorffs arv, hvorefter man meddelte, at man „forbeholdt sig Frihed til at anvende Kapitalen til Indkøb af en passende Landejendom samt til Opførelsen af de fornødne Bygninger herpå”. Valget faldt på Ebberødgård, som var billig til salg. Man købte en gård, som lå i ruiner. Den gamle bondegård og senere lystgård var historie. Man købte et areal, en lysning i Rude Skov. Donationen var imidlertid så stor, at man ikke alene kunne købe den store skovrydning, men også bebygge den.

Begrundelsen for købet af Ebberødgård var i det store og hele den samme som anført for købet af Gamle Bakkehus. I „Almindelige Grundsætninger for Daarevæsenets Indretning” skrev overlæge H. Selmer fra Gamle Bakkehus: „En smuk Egn maa betragtes som en særdeles gunstig Omstændighed for en Daareanstalt. Der vil altid være en stor Del af Patienterne, som er i Stand til at sætte Pris paa Naturens Skjønheder, og for disse er Indflydelsen af en venlig Beliggenhed og et afvekslende Landskab højest velgørende”. Og han fortsatte: Beskæftigelsesanstalten ”bør ligge paa Landet, paa et saa vidt muligt isoleret Sted, lunt beliggende, med smukke Omgivelser og med Adgang til Bade, samt helst ikke for langt fra en Jernbanestation”.

Opbygning af Ebberødgård som åndssvageanstalt

Planen var, at Ebberødgård skulle være delvis selvforsynende. Man ansatte en landbrugsyndig leder til avlsgården, som med ansatte landarbejdere skulle beskæftige de åndssvage. Betæneligheder blev fejtet af bordet: „Med Hensyn til en mulig uheldig Indflydelse af Landbrugets normale Tjenestefolk paa Alumnerne nære vi ingen Betænelighed ved at knytte et Landbrug paa 100 Tdr. Land til Arbejdshjemmet”. Alumnerne var kendelige på de grå drejlsdragter, mens landarbejderne var iført deres eget tøj, læger og sygeplejerskerne fik i tidens løb sorte, senere hvide kitler og opsynsmændene uniformer med kasket, der mindede om datidens politibetjentes eller togkonduktørers uniformer.

Personalet fik i tidens løb mange titler: direktør, oldfrue, afdelingsleder, centerleder, plejemor og -far, plejer, plejeelev og omsorgsstuderende (3 års læretid), men stadig var institutionen præget af et lægestyret hierarki. Overlægen herskede patriarkalsk over tyendet, som man kaldte de ansatte. Han havde også indflydelse på byggeriet: „Hvad Indretningen af Arbejdshjemmet angaar, betænke vi os ikke paa at foretrække Pavillonsystemet for Kasernesystemet, uagtet dette er billigere, både hvad Etablering og Drift angaar. - Lokalerne skal være i en smuk og grandios Stil, der forene det Imposante med det Venlige”.

I 1892 stod de første bygninger klar, og de voksne mere eller mindre arbejdsføre åndssvage udflyttedes hertil, mens moderinstitutionen ændredes til at være et rent skolehjem for udviklingsdygtige elever.

Ebberødgård blev åndssvageforsorgens første store institution. På mange måder var den for datiden en mønsterinstitution. Og den blev stadig udvidet; større byggerier fandt sted i 1920, 1950 og i 1970'erne. Byggeriet fra 20'erne var i overensstemmelse med det oprindelige, ja endog bedre, mens det senere byggeri måske nok var mere funktionelt, men æstetisk harmonerede det ringe med det allerede etablerede.

Overlægens bolig, Biskop Svanes Vej 52.

Forsorgsdirektørens sommerbolig, Biskop Svanes Vej 57.

Kritik af Ebberødgård

Gennem årene udsattes institutionen for pressens opmærksomhed, snart aldeles berettiget, men ofte også med sensationshistorier, der appellerede til borgerskabets forargelse, om farlige alumner, selvmord, sex mellem alumnerne med efterfølgende graviditeter, opsynsmænds overgreb på patienter og overlægens ekstravagante bolig. At der i begyndelsen var klassesdeling mellem de såkaldte pensionærer (velstillede folks pårørende) med eneværelse og særforplejning og almindelige alumner, som tidligere hørte hjemme på fattiggårdene, vakte den gang mindre opmærksomhed. Med nutidens øjne var de ydre rammer for menneskers måske livslange ophold her under al kritik, men man må ikke glemme, at samfundet udenfor også var barsk for jævne mennesker. Og de offentlige midler til driften var yderst begrænsede.

En af de mest kritiske røster var journalisten og folketingsmedlemmet Peter Sabroe. Hans artikler og taler medførte, at man tog sagen om misrøgt af patienterne og dårlige arbejdsvilkår for de ansatte på Ebberødgård op i Folketinget under finanslovsdebatten i 1909. Ændringer blev vedtaget, men først med Steinckes socialreform i 1933 blev forholdene væsentligt forbedrede. Internt udviklede en gammel, indbygget konflikt i behandlingen af de åndssvage sig til kriselignende til-

stande i perioden efter 2. verdenskrig: konflikten mellem en medicinsk overfor en pædagogisk holdning til anstaltens beboere. De store institutioner kom i miskredit, og det blev vanskeligt at skaffe kvalificeret personale - der var faktisk tale om personaleflugt - og til sidst var kun en fjerdedel af de ansatte uddannet personale. Under disse forhold var de ansatte mere rundhændede med psykofarmaka, indespærring, fiksering med læderbælte og handsker end behandlingsmæssigt forsvarligt.

De ydre rammer var efterhånden utidssvarende. De store ”grandiose” bygninger blev ikke tilstrækkeligt

Inden renoveringen, år 2000.

„Tjørnebo” Lukket mandsafdeling, Biskop Svanes Vej 77-79.

vedligeholdt og længe bibeholdt man store sovesale med alt for mange senge, fælles toiletter uden døre og ingen aktivitetsrum til fritidsaktiviteter. Dertil kom, måske på grund af personalets manglende forståelse, uhensigtsmæssige afstraffelser af mindre forseelser.

Dødsstødet

I 1959 vedtog Folketinget en lov om center-udbygning. Målet var at gå bort fra „opbevarings“- princippet til fordel for et behandlingsprincip. Loven blev ikke gennemført. Socialministeriet planlagde i 1972 et center på Amager til aflastning af Ebberødgård, men det blev ved planerne. Folketingsmedlem Hanne Reintoft forsøgte med et dagsordensforslag i 1973 at få vedtaget, at man vedrørende Ebberødgård i det mindste burde opfylde 1959-lovens bestemmelser om forbedring af forholdene. Forslaget blev nedstemt, og da de åndssvage ikke udgjorde nogen politisk pressionsgruppe, kom der i 1975 politisk påbud om 50 millioner kroners besparelse inden for åndssvageforsorgen i det indeværende år og derefter 25 millioner kroner pr. år.

Da slog dagbladet Politiken til. I sommeren 1975 kørtes en kampagne om sagen ved journalist Gretelise Holm. Den første artikel i Politikens serie af artikler havde overskriften „Hvis de var dyr i Zoo ville folk protestere“. På institutionen havde man fået kontaktudvalg og samarbejdsudvalg, men forholdene for beboerne var ikke ændret. Artiklerne var inspireret af anstaltens personale, som nu for alvor gjorde indsigelse. De fandt, at for klienterne og for samfundet, som roste sig af en

“Granly”, Sophie Magdalenes Vej 3.

høj social standard, var forholdene uværdige. Artiklerne vækkede de ansvarshavende myndigheder. Ombudsmanden blev tilkaldt, og der blev indledt en undersøgelse. De akutte problemer var de sanitære forhold og sovesalsforholdene. Særligt de lukkede afdelinger i „den sorte firkant” (Biskop Svanes Vej 77), der tilsammen husede 260 klienter, var kritisable. Ifølge personalet var de praktiske rammer omkring disse mennesker stort set ikke ændret siden anstaltens oprettelse.

Forsorgschef N.E. Bank-Mikkelsen og socialminister Eva Gredal besøgte institutionen og forstod personalets krav om anstændige forhold på deres arbejdsplads. De blev konfronteret med de utidssvarende lokaler, med overbelægning, streng kønsadskillelse, fejlanbragte patienter, tvangssterilisering og med manglende behandlingsarbejde.

En af de mange „indlagte” med fejldiagnose, Solborg Ruth Kristensen, konkluderer, efter at hun omsider har forladt stedet: „Jeg var på denne slaveanstalt i 35 år. Det var ikke altid en dans på roser, det var simpelthen tortur. Hvis man ikke gjorde, hvad der blev sagt, blev man straffet med deres sprøjter eller Cloral. Man kunne sagtens blive narkoman”.

En fotograf, Morten Bo, der besøgte Ebberødgård i 1975 gav udtryk for problemet: „En af de ansatte var ulykkelig over så lidt, der bliver gjort for at tilpasse beboerne det samfund, mange af dem godt kunne klare sig i, hvis de fik den fornødne baggrund: De får ikke lejlighed til at prøve at klare sig selv. De skifter ikke deres lagner selv, de klipper ikke engang deres negle selv. Det er noget helt nyt, at der er blevet indrettet et lille køkken, hvor de kan øve sig i at lave mad. Og det går jo storartet. Mindst halvdelen vil kunne lære at klare sig selv, så de kunne bo i beskyttede boliger ude i samfundet. De kan meget mere, end man vil være ved”.

Dagbladet Politikens indsats blev i 1977 fulgt op af dagbladet Informations journalist Alex Frank Larsen, som under dække (ingen på institutionen vidste, at han var journalist) arbejdede som vikar i to måneder på Ebberødgaard. I en række detaljerede artikler skildrede han levevilkårene for de åndssvage og plejepersonalets arbejdsvilkår. Trods en afdelingsleders introduktion af den nye vikar til jobbet med bemærkningen „Man skal ikke bilde sig ind, at det kan være anderledes”, indledtes i netop disse to måneder en serie aktioner i protest mod personaleindskrænkninger blandt de løst ansatte omsorgsmedhjælpere i forsøg på ændring af forholdene.

Noget måtte ske! Andre tog tråden op i radio og tv og socialministeriet var klar over, at en ny holdning i særforsoget var nødvendig.

Nedlægning af anstalten

I løbet af få år var anstalten blevet Birkerøds største arbejdsplads med 1200 anbragte beboere. Ebberødgård kunne ikke magte opgaven - situationen var uholdbar. I rapporten fra 1975 af ombudsmand Lars Nordskov Nielsen blev socialstyrelsens vanrøgt af institutionen stærkt kritiseret. Minutiøst rapporterede ombudsmanden fra afdeling efter afdeling. Han karakteriserede de lukkede afdelinger som bestående af bure, løbegårde og mørke, uhyggelige lokaler – et uforvarsligt bomiljø uden muligheder for noget privatliv for de enkelte klienter, anbragt i bygninger, der bar stærkt præg af alder og overbelægning. Ombudsmanden indkaldte socialstyrelsen og socialministeriet til møde om sagen, idet han mente, at forholdene var uforsvarlige og uværdige for mennesker, og han fandt, at de anbragte åndssvage ikke havde nogen retssikkerhed.

Omgående blev to millioner kroner bevilget til udbedring af de ti lukkede afdelinger. Desuden udflyttedes omkring et hundrede patienter til andre institutioner. Over en fem-årig periode skulle beboertallet halveres. I 1980 vedtog man omsider at opløse den store anstalt til fordel for udflytning af de bedst fungerende åndssvage til mindre institutioner og beskyttede kollektivboliger.

Institutionen set ovenfra, år 2000.

Skiftet fra opbevaring til behandling af klienterne illustreres i filmen „Eigils historie” fra 1990. Her følger man Eigil, født 1947, anbragt som 3-årig på en af de større centralinstitutioner - de sidste mange år på Ebberødgård. I 10 år på lukket afdeling her; i 22 år på psykofarmaka. Alt blev gjort for ham, og han blev dårligere og dårligere - karakteristikkene: hjælpeløs, ubeskæftelig, uden mulighed for træning. Man forventede ikke noget af ham, og han lærte ikke noget. Optagelserne viser Eigil på Biskop Svanes Vej 62 (Hyldebo), 67 (Medborgerhuset) og 77 (Tjørnebo). I 1988 overføres han til „Lærkehuset” på Tyringevej som deltager i projektet „Det kan nytte”. Projektet bygger på gensidig respekt og accept af klienten og på den holdning, at alle mennesker kan udvikle sig, hvis man giver dem mulighed for det. Filmen skildrer overbevisende, at Eigil trods alt bedres ved at negative forventninger til ham ændres til positive, men lægger ikke skjul på hvilken indsats, det kræver af plejepersonalet.

Bygningerne blev overtaget af Frederiksborg Amt, og den gradvis reducerede institution fik navnet Svaneparken for at lægge afstand til fortiden. Svaneparken skulle kun huse ca. 350 klienter, og de nødvendige bygninger til dette formål, fortrinsvis de nyere, skulle derfor forblive i amtets regi. De øvrige bygninger, fortrinsvis de ældre, skulle derefter overgå til andre formål i takt med overførelsen af åndssvageforsorgen til amtets socialforvaltning og med, at behandlingen af patienter fra andre amter blev overtaget af disse.

Det blev besluttet at finde købere til de tiloversblevne bygninger, fortrinsvis til andre offentlige formål, og det lykkedes at etablere en børnehave, en tandklinik for amtets udviklingshæmmede og et turistkontor for amtet. Desuden forsøgte man at drive en sprogskole for amtets nydanskere og indkvartere flygtninge og asylsøgere her, men da området er isoleret og der jo stadig var mange psykisk udviklingshæmmede på området, var ideen nok ikke helt gennemtænkt.

EKSPERIMENTET: En institution for psykisk udviklingshæmmede og et boligområde

Svaneparken

I den nyere randbebyggelse og en del af de gamle huse er der idag klientboliger, daghjem, sundhedscenter, administration, tandlæge og medborgerhus samt de nødvendige faciliteter for Håndværkergruppen og AKU-centret med gartneri og snedkeri.

Svaneparken har idag i alt ca. 190 beboere. Heraf bor 80 voksne udviklingshæmmede i det, der oprindeligt hed „Børnebyen“, Tyringevej 1 -19. Desuden bor 27 autister i den kun 6 år gamle afdeling, boligerne Gefion, Karpevangen 1 D. Det er amtets plan over en 3 - 5 årig periode at afvikle Børnebyen. Bebyggelsen, som allerede delvis er tom, består af 10 huse på hver 560 kv.m. Det er tænkeligt, at området overdraget til Birkerød Kommune kunne anvendes til daginstitutioner, og omdannes til tæt-lav-boliger. Svaneparken bliver dagligt besøgt af 140 klienter på dagtilbud. Disse dagtilbud fastholdes, mens en yderligere reducere af antal let boende således er målet.

Den endelige afgørelse af det overordnede ansvar for Svaneparken fra og med årsskiftet 2006-7 mellem den nye kommune Rudersdal og den ny hovedstadsregion, er endnu ikke fastlagt. Sammenlægningsudvalget for Rudersdal Kommune har besluttet at anmode amtet om at kunne overtage samtlige institutioner i Svaneparken hurtigst muligt, med henblik på at de kan indgå i den ny Rudersdal Kommune fra 1. januar 2007.

Boligområdet

I 1999 solgte amtet de tomte boliger til projektudviklingsfirmaet Søtoftegård. Så snart et hus var renoveret, blev lejlighederne videresolgt til private. Henvend 100 familier var flyttet ind i de renoverede bygninger, da firmaet Søtoftegård gik konkurs. Da afbrydelsen skete før den endelige færdiggørelse, måtte beboerne følgelig

„Hyldebo“, Biskop Svanes Vej 62.

selv finansiere visse afsluttende opgaver. Det kom naturligvis bag på alle, der således blev pålagt ekstra udgifter, ikke mindst til færdiggørelse af de omgivende arealer.

Det blev modtaget som en lettelse, da PKA/Dan-Ejendomme i 2003 kunne meddele, at man ville færdiggøre de ejendomme, hvor renoveringen ikke var påbegyndt og desuden overtage Biskop Svanes Vej 63 (Kastanjebakkens børnehavn), når den nye daginstitution er etableret på et grundstykke nordøst for Biskop Svanes Vej 77 - 79. PKA/Dan-Ejendomme fik tilladelse til at opføre tre nye ejendomme (22 boliger) øst for Sophie Magdalenes Vej 2 og to nye ejendomme syd for Sophie Magdalenes Vej 3 (8 boliger).

Amtets turistcenter på Biskop Svanes Vej 59 er nedlagt. Amtet har solgt bygningen til RR Byg og MG Ejendomsudvikling, som vil ombygge huset til 8 lejligheder plus 3 erhvervslejemål. Udenfor „landsbyen“ har firmaet Bülow & Nielsen opført 22 rækkehuse som ejerboliger ved en ny stikvej, Råvænget. Bebyggelsen ligger på en privat byggegrund nær rundkørslen ved Ravnsnæsvej.

Kriminalforsorgens Uddannelsescenter har en mangeårig lejekontrakt for kollegium og hovedbygning, Biskop Svanes Vej 64, 69 og 73. En brugsaftale for bebo-

erne organiseret i Ebberød Fritids Club er indgået med krininalforsorgen om anvendelse af gymnastiksalen.

Områdets gamle navn er genoplivet. Institutionen Svaneparken ligger således i „landsbyen“ Ebberød. Efter samråd med Ebberøds nye beboere har kommunen vedtaget at fastholde vejnavne og husnumre i området, trods et forståeligt ønske om forenkling. Der kunne ikke opnås en fælles indstilling vedrørende en ændring - og en eventuel ændring ville blive bekostelig for beboerne (tinglysning af samtlige skøder).

„Birkely“, Sophie Magdalenes Vej 1.

Landsbyen Ebberød

Allerede i 1999 flyttede de første beboere ind i de tomme tjenesteboliger, lidt senere i de renoverede gamle institutionshuse, og siden fulgte mange flere. De fleste har været positive overfor eksperimentet med at have boliger og institution i samme område. Der har ikke været væsentlige gener ved samlivet mellem de to grupper. Derimod har der for mange været problemer af uforudset karakter: byggeriets pludselige standsning ved den oprindelige bygherres konkurs i 2002, en langt større trafikæthed end forventet og en række mindre væsentlige emner som lukning af tilkørselsvejen gennem skoven, placering af parkerings- og legepladser og drøftelse af de oprindelige vejnavne og husnumre

Områdets vejssystem og belysning er nedslidt og den tætte trafik i dagtimerne er en gene for beboerne. En overordnet trafikplan for Biskop Svanes trange Vej gennem bebyggelsen omfattende reparation af vejbane og belysning, anlæg af parkeringspladser og 2-1 vejanlæg med bump og skiltning plus et stisystem for gående og cyklende er under udarbejdelse i samarbejde med kommunen.

Yderligere bebyggelse i området er ikke aktuel og eventuelle indgreb vil naturligvis være begrænset af de vedtægter, der eksisterer for parkarealet mellem og omkring bygningerne. Den forlængst etablerede fodboldbane bevares og på forældreinitiativ er der indrettet legeplads i skovkanten.

Fredningsnævnet for Frederiksborg Amt indledte i 1992 en fredningssag vedrørende arealet nord for Ebberød og ned mod Sjælsø. Den 22. februar 2001 offentliggjorde Naturklagenævnet, at man stadfæstede Fredningsnævnets afgørelse om fredning af de åbne marker. Amtet modtager betaling for arealet ved forordningen om fernbrak.

Den nye landsby Ebberød er et eksperiment. Omgivet af skov og fredede arealer har man forsøgt at skabe et attraktivt boligområde samtidig med, at man har bevaret den nødvendige kapacitet for den reducerede institution for psykisk udviklingshæmmede.

Endeligt omdannet og udbygget vil Ebberød således omfatte Svaneparken, en institution i størrelsesorden 130 beboere og 140 pendlende i dagtilbud, et boligområde med i alt omkring 200 boliger, svarende til 500 - 600 beboere og en arbejdsplads for plejepersonel ved Svaneparken, personale til to børnehaver med over 150 børn og Kriminalforsorgens Uddannelsescenter med undervisere og administration og 150 studerende (heraf 50 kollegieboende).

Ebberød i Rude Skov mellem de to kongeveje.

Kortet er gengivet med tilladelse fra
Kort- & Matrikelstyrelsen

Biskop Svanes Vej

Tyringevej

Biskop Svanes Vej

Sophie Magdalenes Vej

79

77

75

71

2

2

2

2

1

66

68

64

62

Biskop Svanes Vej

60

67

65

1

Krümmediget

4

73

69

59

63

61

58

Biskop Svanes Vej

Biskop Svanes Vej

54

56

Sophie Magdalenes Vej

13

7

11

Sophie Magdalenes Vej

12

10

52

9

6

8

3

3

4

Sophie Magdalenes Vej

2

Ebberødgaard's bygninger før og nu

Forvalter Tage Petersen har i næsten 40 år været knyttet til institutionen. Han oplyser følgende om anvendelsen af bygningerne i Ebberødgård så langt tilbage, han har viden. Desuden anføres bygningernes status idag:

(Bygherre for renovering og nybyggeri: Søtoftegård (S), PKA-Ejendomme (PKA) og RR Byg og MG Ejendomsudvikling (RR/MG))

Biskop Svanes Vej

Nr.	Gl. navn:	Før:	Nu:	Boliger:
46		Forvalterbolig	Solgt	1 ejerbolig
52	Piberødhus	Overlægebolig	Solgt	1 ejerbolig
54	Sophiehøj	Portnerbolig	Solgt	1 ejerbolig
56		Reservelægebolig	Solgt	1 ejerbolig
57		Privat sommerbolig for forsorgsdirektør, senere for betalende klienter	Birkerød Kommune, Børne- og Ungecenter	
58		Staldlænge, vognport, værksteder	Renoveret (S)	17 ejerboliger
59		Ny adm. Bygning fra 1961	Solgt til RR Byg og MG Ejendomsudv. (RR/MG)	8 ejerboliger + 3 erhvervslejemål
60	Satellitten	Inspektørbolig	Solgt	1 ejerbolig
61	Tjørnebo	Klientbolig	Renoveret (PKA)	12 lejeboliger
62	Hyldebo	Sygehus til 1960, derefter klientbolig	Renoveret (S)	9 ejerboliger
63	Kastaniebakken	Klientbolig	Birkerød Kommunes børnehave	Renoveres (PKA) til 12 lejeboliger
64		Vaskeri, værksted og oldfruebolig	Hotel for Kriminalforsorgen	
65		Klientbolig	Renoveret (S)	7 ejerboliger
66	Birkehuset	Nattevagters soverum	Renoveret (S)	10 ejerboliger
67		Medborgerhus	Renoveret (S)	8 ejerboliger

Biskop Svanes Vej

Nr.	Gl. navn:	Før:	Nu:	Boliger:
68		Maskinmesterbolig	Solgt	2 ejerboliger
69		Centralkøkken, kontorer	Kriminalforsorgens Uddannelsescenter	
71		Teknisk afd., værksteder	Renoveret (PKA)	8 lejerboliger
73		Festsal fra 1960	Kriminalforsorgens Uddannelsescenter	
75		Tuberkulosecenter fra 1930	Frederiksberg Kommunes børnehavn	
77/79	Tjørnebo	Lukket mandsafd. ”den sorte firkant“	Renoveret (S)	36 ejerboliger
81		Værksteder	Varmestue, omklæd- ning for klienter	

Krummediget

Nr.	Gl. navn:	Før:	Nu:	Boliger:
1A og 1B		Personaleboliger	Solgt	2 ejerboliger
4		Personalebolig	Solgt	1 ejerbolig

Karpevangen

Nr.	Gl. navn:	Før:	Nu:	Boliger:
1		Landbrug, gartneri	Snedkerværksted, gartneri	
1D	Gefion	Institution for autister	Samme anvendelse	
2		Personalebolig	Klientbolig for autister fra Gefion	
3		Personalebolig	Avlsforvalterbolig	
4	Rosengården	Klientbolig	Samme anvendelse	

Sophie Magdalenes Vej

Nr.	Gl. navn:	Før:	Nu:	Boliger:
1	Birkely og Sophiehøj	Klientboliger	Arkitekternes Pensionskasse	14 lejeboliger
2	Piberødhus	Lukket kvindeafdeling	Klientbolig for ældre	
3	Granly og Sophiehøj	Klientboliger	Renoveret (PKA)	19 lejeboliger
4	Lysthuset	Personalebolig	Klientbolig	
6	Maglehøj	Klientbolig	Samme anvendelse	
7		Asyl, klientbolig	Klientværksteder	
8	Bifrost	Børneafdeling	Klientbolig	
9		Asyl, klientbolig	Medborgerhus for klienter	
10	Højbjergshus	Afd. for spastikere	Klientbolig	
11	Karpen	Asyl, klientbolig	Klientbolig	
12	Vinkelhuset	Sygehus, tandlæge	Klientbolig	
13	Piberødhus	Personalebolig	Samme plus klientbolig og kontor	

Tyringevej

Nr.	Gl. navn:	Før:	Nu:	Boliger:
2A				
2B	Udehold	Gartnerboliger	Solgt	2 ejerboliger
1,3,5,7,9,11,13,15,17 og 19		Opført 1970 som børneafdelinger. Huser i dag voksne klienter.		Mulighed for tæt-lav boliger

PKA's supplerende byggeri:

Sophie Magdalenes Vej

Nr.				Boliger:
2 B - G	3 ejendomme overfor Ark. Pensionskasses hus			22 lejeboliger
3	2 „portnerboliger“ foran Granly og Sophiehøj			8 lejeboliger

Historiske steder og navne

Den oprindelige Ebberødgård menes at have ligget, hvor åndssvageinstitutionens centralkøkken lå - i dag Kriminalforsorgens Uddannelsescenter.

Hørsholm er en afledning af det senere Hirschholm, som har forledt nogle til at tænke på en hjort, men det oprindelige Hyrning i Hyrningsholm er enten et mandsnavn eller navnet på søen, som holmen lå midt i.

Rude Skov har været præget af rydninger: rude kommer af ruth (som i Ebbæruth). Ved den forestående kommunesammenlægning, hvor Birkerød og Søllerød forenes, har man valgt navnet Rudersdal for den kommende storkommune.

Biskop Svanes indsats er endnu synlig, idet hans dæmninger kan spores i Rude Skov. De kobberrender, han nedlagde mellem dammene, er der fundet rester af. Den pragtfulde lindeallé, der fra Ebberød fører til Rude Skov, skal efter traditio-

Kapel med kirkegård til højre.

nen være plantet af ham, men den blev først plantet 100 år senere af kaptajn G. A. Thaae, den ejer, som i 1781 solgte to trediedele af gårdens jord til staten.

Der er meget få rester af „Nordens Versailles“ i dag, men hovedbygningen med riddersalen lå, hvor Hørsholm Kirke nu ligger.

Løvsalen på toppen af Maglebjerg er afløst af en sten med den korte inskription: 1892. Den har intet med Frederik den Tredies løvsal at gøre, men er året for indvielsen efter to års byggeri af de første bygninger for åndssvageanstalten.

Udsigten fra Maglebjerg til Sjælsø er ved skovens tilvækst umuliggjort. I dag kan man fra Birkehøvej eller fra Åsebakken ved Magleås se søen lidt fra oven. I klart vejr kan man se Esrom Sø fra Åsebakken.

„Dejligheden“ hedder nu Jægerhytten. Slagtermester Germansen købte stedet i 1936 og indrettede et traktørsted. Fra 1950 har Birkerød kommune forsøgt at videreføre udflugtsstedet.

Gamle Bakkehus er nu indrettet som museum og æresbolig for en dansk forfatter. Den palæignende tilbygning er i dag Carlsbergs marketingcenter Danbrew.

Navnet Ebberød fik med tiden en uheldig klang. Hertil bidrog en meget populær film med Osvald Helmuth fra 1943: „Ebberød Bank“. Ebberødgård blev til Svane-parken og den oprindelige Ebberødvej fra Ravnsnæsvej gennem skoven til Ebberødgård måtte ændre navn, da beboerne på villavejen følte sig ubehageligt berørt af det famøse navn. Det ændredes til Biskop Svanes Vej. Idag er Ebberødvej kun skovvejen begyndende med kaptajn Thaaes lindeallé gennem Rude skov mundende ud i kongevejen til Hørsholm.

Biskop Svanes Vej, begynder ved Ravnsnæsvej ved indkørslen til Birkerød, fortsætter gennem Ebberød og videre i en bred bilvej, etableret tværs over de fredede arealer nord for byen, tilbage til Ravnsnæsvej ved rundkørsel to km længere fremme mod nord. Den nyetablerede vej, Biskop Svanes Vej (nord), er eneste adgangsvej for biltrafik til Ebberød, idet Biskop Svanes Vej (syd) er spærret midt i skoven med en bom og kun kan anvendes af gående, cyklister og busser. Anlægsarbejdet af den nye bilvej blev indledt i april 2001, men á propos områdets historie blev aktiviteterne midlertidigt standset kort efter igangsætningen, fordi arkæologer ville sikre eventuelle fortidige spor.

Den gamle adgangsvej fra nord, Birkehøvej, er blevet lukket for trafik.

Karpevænget minder om den store fiskeavlsperiode i 1600-tallet.

Tyringevej er opkaldt efter den skovklædte bakke Tyringen, vest for vejen. Vejen er blevet forbundet med Biskop Svanes Vej (nord) m.h.p. omledning af trafik til Ebberøds sydlige område.

Sophie Magdelenes Vej (pudsigt stavemåde for Magdalene!) er naturligvis til minde om den dronning på Hørsholm Gods, der betød mest for bønderne i amtet.

Vandtårnet og vandindtaget i Rude Skov er ikke i brug længere. Området får vand fra det kommunale vandværk.

Kirkegården bag kapellet, som har været i brug siden 1892, anvendes ikke mere. Den rummer nu kun 65 gravpladser; de øvrige flere hundrede er nedlagt. Der foretages dog stadig bisættelser fra kapellet.

Kilder

- Bodil Leth-Larsen „Oldtidsminderne i Hørsholm”, Museumsforeningen for Hørsholm og Omegn, 1986
- Håndbog i danske Stednavne, Gyldendal, 1976
- Claus Bjørn og Benedicte Fønnesbech-Wulff „Mark og Menneske”, Skippershoved, 2000
- C. Christensen „Hørsholms Historie fra 1305 til 1875”, E. Jespersens Forlag, 1879
- H.J. Winther Jensen, Lisbet Hein og M. Sander Hansen, Hørsholms Egns Museums årbog 2000
- H.C. Rosted „Ebberødgård 1346 - 1890”, Museumsforeningen for Hørsholm og Omegn, 1964
- Danmarks Historie, Politiken, 1964
- Ellen Danstrup og P. Chr. Nielsen „Hørsholm Bogen”, Museumsforeningen for Hørsholm og Omegn, 1979
- Torben Hvam „Ebberødgårds historie i medgang og modgang” Birkerød Lokalhistoriske Arkiv og Museum, 1993
- Morten Bo „Lyset slukkes kl. 22.00”, Det danske forlag, 1975
- Den Store Danske Encyklopædi, Gyldendal, 1996
- Halvor Egekvist „Fra Gamle Bakkehus til grønne skoler”, SÅ-Materialer, 1982
- Solborg Ruth Kristensen „Solborgs bog”, Forlaget LEV, 1986
- Gretelise Holms artikelserie om Ebberødgård i Politiken, juli og august 1975
- Alex Frank Larsens artikelserie om Ebberødgård i Information, 1977
- Erik Oksbjerg „Rude Skov“, Rønde Bogtrykkeri, 1989
- Anna Kjærgaard „Eigils historie”, film, Socialpædagogernes Landsforbund, 1990
- Gitte Just „Højt til loftet - højt til himlen”, artikel i Berlingske Tidende, 25.3.2001
- „Til Lykke Birkerød!”, Birkerød Avis, 24.4. 2001
- Interview med forvalter Tage Pedersen, Svaneparken 26.4. 2001
- Oplysninger fra viceborgmester Axel Bredsdorff, Birkerød Kommune, januar 2006

Dette er beretningen om et lille hjørne i Nordsjælland, skabt ved naturens luner gennem årtusinder. Her hvor skoven når frem til Sjælsø blev Ebberødgård til.

Bonde afløste bonde på den samme jord gennem otte hundrede år. Til tider som selvstændige, men ofte underlagt kongemagten, der styrede området fra det nærliggende Hørsholm. Da den sidste bonde måtte give op for hundrede år siden, blev området købt ved arvede adelsmidler og en stor åndsvageanstalt blev indrettet.

Institutionen for psykisk udviklingshæmmede er i dag reduceret og mange af dens gamle bygninger er omdannet til boliger. Efter otte aktive år er Ebberød etableret som en levende bydel.

ISBN 87-91723-02-7

9 788791 723025 >